

діля і спеціально Каміначчини — „повно тут споминів про великі історичні події, голосних імен і голосних учників“, про поступи польського осадництва, „польської культури“, надіється своїм „люстром родів“, відслоненням їх „spraw poszcziwuch“ дати дещо dla pokrzepienia ducha, а також і деякі „характеристичні риси давнього життя і давніх уряджень на подільським пограниччю“. В дійсності його праця нічого не дає до пізнання тої старої слави тих „історичних родів“, ані для тутешнього устрою й життя — навіть і духу ледво чи покресить вона кому. Перед нами виступають шляхетські роди, що жили, множили ся, входили в „колігації“, збирали й губили маєтки, і автор не виходить поза отсю чисто зверхню історію родів і маєтків — їх переходу з рук до рук, лучення і розлучення. Вина по часті в тій матеріалі, яким розпоряджав автор, але по часті таки й вина автора, що чи не хотів, чи не вмів знайти якісь характеристичні прикмети тодішнього життя в сих поданнях, контрактах і процесах, які мав перед собою, і дав працю, розуміється — не безкористну для інформації, але дуже суху, нудну й позбавлену всякого ширшого інтересу.

Такий же характер має і друга стаття — про Кердеїв. Про сю фамілію мали ми дотепер монографійку (досить немудру зрештою) Вен. Площанського; своєю дорогою, вістала ся вона незвістною д. Пуласкому, і він ab ovo конструє історію рода й займається репрезентантами його на Поділі і в Галичині. Також се суха і неінтересна, хоч і користна генеалогічна стаття.

До першої статі додано дев'ять актів in extenso, до другої два; найінтересніші акти з поданих автором містять ся в тексті — се руський привилей Ягайла на Тешилівці (с. 124) і одна запись з 1568 р., що малює перед нами сучасне запровіантованне шляхетської фамілії (с. 140—1).

М. Грушевський.

Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów. Zebrał i opracował Władysław Pobóg Górski. Wydanie nakładem księżny Amelii Czetwertyńskiej, Kраків, 1903, ст. 346 + мапа, вел. 8°.

У вступі автор так оповідає історію своєї праці: „Щасливим випадком удало ся мені зібрати розсіпані останки кількох більших архівів з моєї околиці, а власне більшу частину архіву барського староства, багато документів з архіву Ржевуских, що походять від Двержків і Чурилів, частину архіву Уруских і ин. Упорядкувавши зібрані документи

і розглянувши ся в них, я побачив, що вони переважно належать до місцевостей в нинішнім Могилівським повіті і до родин, що колись тут мешкали, і що користаючи з тих джерел, можна б легко описати Могилівський пов. Отже взяв ся я до збирання статистичних матеріалів в урядових видах Подільського статистичного комітету. Було то при кінці 1892 р. і я скінчив тоді сімдесятий рік. Зробив я алфаветичний реєстр усіх місцевостей Могилівського пов. і зачав їх поволі обробляти — майже до всіх знайшли ся відповідні джерела що до давніших часів, починаючи від XVI віку. Новіші часи, себто XIX вік описував я з памяти. Інтересувало мене головно наше землеволодінне на Поділлі й переходи маєтків з рук до рук. Память була дуже добра, і з початку йшло все добре, пізніше тяжше, бо з літами тратив я память, а вкінці два останні роки я тяжко хорував і скалічив: перестав володіти вказівним пальцем правої руки, так що лише з великою трудностю можу писати. Все се приізнило скінчення роботи, вкінці скінчив я його в серпні 1901 р., і був на те крайній час, бо зачав недавно вісімдесятий рік і вже далі не міг би працювати. Пишу се на те, аби читач і критик, як би знайшов ся, уважав на сю обставину, і коли б знайшов помилки, упущення і недокладности, не був занадто суворим для моєї праці, розпочатої і сповненої в дуже пізнім віку“. Скоро по виданню сеї книги умер її автор, і ся замітка на сторонах нашої часописи нехай буде памяткою чоловіку, що, по своєму, любив край, в котрім родив ся і виріс, і сквално старав ся збирати матеріали для історії його минувшости.

Книжку розпочинає виказ літератури й „рукописних джерел“ — коротенький і дуже загально зроблений каталог документів, зібраних Гурским в його архіві за його життя переховуваних ним в с. Котюжах в тім же Могилівським повіті. Потім ідуть коротенькі замітки природничі про сей повіт і маленький історичний вступець (с. 15—6), а потім наступає історично-статистичний перегляд поодиноких осад, в алфаветичнім порядку. При кожній в початку подають ся статистичні відомости з сучасного стану, потім історія осад, і вкінці *in extenso* подають ся акти, які мав автор, або рефести з старих т. зв. сумаріушів документів.

В обробленню історії осад автор не претендував ані на науковість ані на оригінальність, обмеживши ся ролю збирача. З матеріалів, якими він розпоряджав, могли б мати для нас інтерес архивалії й ті відомости, які автор, що вісімдесят літ пережив в своїй околиці, заповідає з своєї памяти; але обидві категорії дають далеко менший, ніж а ргіогі можна б сподівати ся.

Що правда, з історичним значіннем актів, зібраних Гурским в його архіві, дала можливість познайомити ся вже праця М. Ролле про Барщину, і я тоді вже вказав у своїй рецензії сеї праці (Записки XV с. 8—9), що значінне

їх не високе. Переважно се сумшарії, які не дають нічого більше понад імена властителів певних мастностей; документів властивих, in extenso, не багато і здебільшого — другорядного значіння, про „останки архива барського староства“ тут ледво може бути мова. Те, що Г. подав з інших рукописних збірок теж має другорядний інтерес. Богато передрукував він (без потреби, очевидно) документів з моєї збірки актів Барського староства (Архивъ Югозап. Рос. VIII. I і II), а що при тім звичайно не вказує сього джерела, а цитує показані у мене при тих документах архивні сігнатури, то документи сі у Г. роблять вражінне чогось свіжого, невиданого, і можуть чоловіка необознаюменого ввести в помилку.

Власні спомини не приносять багато цікавого; очевидно, у покійного автора не було суспільно-історичного почуття, і він не виходить звичайно поза сферу формальних питань — хто був властителем, як маєток перейшов з рук до рук, і т. н. Для історії суспільного й культурного життя, відносин національних, навіть економічних звичайно не знаходимо тут нічого.

М. Грушевський.

O. Balzer. *Historja ustroju Polski, przegląd wykładów uniwersyteckich*, Kp., 1905, ст. 33 (відб. в *Sprawozdania z czynności akad. umiejętności*).

Теж по німецьки: *Verfassungsgeschichte Polens* (Bulletin internat. de l'Academie, 1905, XII, с. 97—137).

Автор так об'ясняє сю публікацію: се перегляд університетських викладів його, на підставі літографованих видань його курсу, публікованих в р. 1896, 1898 і 1902 бібліотекою львівських слухачів права, з яких одначе півнійші видання служать дословним повторенням видання з 1896 р., а всі не віддають докладно тексту викладів, а нераз містять в собі грубі помилки, бо видання сі виходили без контролі й порозуміння з професором. Виданий тепер витяг „виключно опираєть ся на літографічних викладах з р. 1896, 1898 і 1902, отже подає тільки те, що було оголошене або приступне лише в хвилі їх видання, поминено в нім лише ті уступи, які автор уже тепер уважає за хибні або безпідставні; нові зміни, переведені в викладах від 1896 р., в тім витягу умисно поминено, як неоголошені дотепер, лише в кількох місцях, з огляду на потребу вияснення деяких питань або поглядів, подано в нотках, в можливо короткій формі, відповідні доповнення, або принаймні застереження“.

Ціль публікації сього витягу все таки вістаєть ся не зовсім ясною. Він не дає автентичного текста курсу і не виганяє з уживання тих літографованих видань, недокладність яких осуджує автор. Він, по своїй короткості не може повнайомити нас з поглядами автора; часом навіть не роз-